

MUQOBILSIZ LEKSIKAGA OID BIRLIKLARNI IKKI TILLI O'QUV LUG'ATLARIDA TALQIN QILISH TAMOYILLARI (INGLIZ VA O'ZBEK TILI MATERIALLARI ASOSIDA)

Sevara Togaymurodova Sirojiddin qizi

Annotatsiya (O'zbek tilida): Ushbu maqola ikki tilli o'quv lug'atlarida muqobilsiz leksik birliklarni talqin qilish tamoyillari, metodologiyasi va amaliyoti haqida so'z yuritadi. Maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi muqobilsiz leksik birliklarning o'ziga xos jihatlari, madaniy va ijtimoiy kontekstda qanday talqin qilinishi kerakligi tahlil qilinadi. Tarjima qilishda kontekstual, funktsional va pragmatik yondashuvlarning ahamiyati ko'rsatiladi. Shuningdek, lug'atlarda muqobilsiz birliklarni talqin qilishda madaniy tafovutlarni hisobga olish va o'quvchilarga to'liq tushuncha berish zarurligi ta'kidlanadi. Bu maqola lingvodidaktik va leksikografik tamoyillarga asoslanib, ikki tilli lug'atlar tuzishda metodik yondashuvlar va interaktiv usullarni qo'llashni tavsiya etadi.

Annotation (In English): This article discusses the principles, methodology, and practices of interpreting non-equivalent lexical units in bilingual educational dictionaries. It analyzes the specific features of non-equivalent lexical units in English and Uzbek languages, focusing on how they should be interpreted in cultural and social contexts. The article emphasizes the importance of contextual, functional, and pragmatic approaches in translation. It also highlights the need to consider cultural differences when interpreting non-equivalent units in dictionaries and ensuring that learners gain a comprehensive understanding of their meanings. The article, based on lexicographic and didactic principles, recommends using methodological approaches and interactive methods when compiling bilingual dictionaries.

Kalitso'zlar: Muqobilsiz leksik birliklar, ikki tilli lug'atlar, tarjima, leksikografiya, madaniy kontekst, funktsional ekvivalentlar, lingvodidaktika, pragmatik yondashuv, ingliz tili, o'zbek tili, interaktiv metodlar

Keywords(InEnglish): non-equivalent lexical units, bilingual dictionaries, translation, lexicography, cultural context, functional equivalents, applied linguistics, pragmatic approach, English language, Uzbek language, interactive methods

Ikki tilli o'quv lug'atlari zamonaviy tilshunoslik va lingvodidaktikada muhim o'rin tutadi. Ular nafaqat til o'rganishda yordam beruvchi vositalar, balki madaniy va ijtimoiy tafovutlarni aks ettiruvchi asarlardir. Leksik birikmalarni talqin qilishda eng murakkab vazifalardan biri – muqobilsiz leksik birliklarni aniq va tushunarli tarzda tarjima qilishdir. Muqobilsiz leksik birliklar (ya'ni, bir tilda mavjud bo'lib, boshqa tilda to'liq o'xshash

yoki ekvivalent bo'lmagan so'zlar yoki iboralar) ko'plab til o'rganuvchilari uchun qiyinchilik tug'diradi. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi muqobilsiz leksik birliklarni ikki tilli o'quv lug'atlarida qanday talqin qilish tamoyillari ko'rib chiqiladi.

Muqobilsiz leksik birliklar bir tilda mavjud bo'lib, boshqa tilda o'zining to'liq ekvivalentiga ega bo'lmagan yoki ma'naviy, madaniy, tarixiy jihatlarni o'z ichiga olgan so'zlar yoki ifodalardir. Masalan, o'zbek tilidagi "mehmon" so'zi ingliz tilida aniq muqobili yo'q, chunki "guest" ingliz tilidagi so'z sifatida madaniyatdagi mehmondo'stlikni to'liq aks ettira olmaydi. Boshqa bir misol sifatida, ingliz tilidagi "Thanksgiving" bayrami o'zbek tilida to'liq tarjima qilinmaydi, chunki bu bayramning madaniy konteksti o'zbeklar uchun yangi va noan'anaviydir.

Ikki Tilli O'quv Lug'atlarida Muqobilsiz Leksikani Talqin Qilish Tamoyillari

Kontekstual Talqin: Muqobilsiz leksik birliklarni ikki tilli lug'atlarda talqin qilishda birinchi navbatda kontekst muhim ahamiyatga ega. Lug'atlar faqat so'zning to'g'ri tarjimasini berish bilan cheklanmasligi kerak, balki so'zning madaniy va ijtimoiy kontekstini ham hisobga olish zarur. Misol uchun, ingliz tilidagi "self-made" ifodasini o'zbek tiliga "o'z kuchi bilan muvaffaqiyatga erishgan" deb tarjima qilish mumkin, bu o'zbek tilida to'g'ri tushuniladi, ammo "self-made" so'zining amerikalik madaniyati bilan bog'liq ma'nosi lug'atda ko'rsatilishi kerak.

Funksional Ekvivalentlar: Ba'zan, muqobilsiz leksik birliklar to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinmasligi, balki o'sha birlikning funktsiyasiga mos keluvchi ekvivalentlarni topish kerak. Masalan, ingliz tilidagi "black tie" (rasmiy kiyim) iborasi o'zbek tilida "qattiq etikadagi kiyim" deb talqin qilinishi mumkin. Bu nafaqat so'zning ma'nosini, balki uning funksional maqsadini ham aks ettiradi.

Madaniy Kontekstni Yoritish: Ikki tilli lug'atlar muqobilsiz leksik birliklarning madaniy kontekstini yoritish orqali o'quvchilarga yaxshiroq tushuncha berishi mumkin. Masalan, "navruz" so'zi ingliz tilida "Navruz Festival" yoki "Persian New Year" tarzida tushuntirilishi lozim, chunki bu bayramning o'zbek madaniyatidagi o'rni ingliz tilida to'liq aks ettirilmaydi.

Morfologik va Sintaktik Yondashuv: Ba'zi muqobilsiz leksik birliklar morfologik va sintaktik jihatdan o'zbek va ingliz tillaridagi farqlarni ko'rsatadi. Misol uchun, ingliz tilidagi "a piece of cake" (o'ta oson ish) iborasi o'zbek tilida "o'ta oson" deb tarjima qilinadi. Bunday iboralar ko'pincha to'g'ri tarjima qilinsa ham, ularning sintaktik tuzilishida farqlar mavjud.

Ikki tilli lug'atlarni tuzishda, muqobilsiz leksik birliklarni talqin qilishda **metodologik yondashuvlarni** tanlash juda muhimdir. Tarjimon va lexikograflar quyidagi metodologiyalardan foydalanishi mumkin:

• **Deskriptiv metod:** Bu metodda lugʻatda muqobilsiz leksik birliklarning maʼnosi, tarixi va qoʻllanishi toʻliq tushuntiriladi. Misol uchun, ingliz tilidagi "pop culture" (omma madaniyati) iborasi oʻzbek tilida faqat "ommaviy madaniyat" deb tarjima qilinmay, uning ijtimoiy ahamiyati va oʻzbek madaniyatidagi taʼsiri ham yoritilishi kerak.

• **Analogik metod:** Bu metodda, boshqa til yoki madaniy kontekstdan olingan oʻxshash iboralar orqali tarjima amalga oshiriladi. Masalan, ingliz tilidagi "breakfast" (nonushta) soʻzi oʻzbek tiliga oʻxshash tarzda "**nonushta**" deb tarjima qilinadi, chunki bu atama ikki tilda ham umumiy maʼnoga ega.

Bundan tashqari, ikki tilli oʻquv lugʻatlari interaktiv yondashuvlar orqali muqobilsiz leksik birliklarni talqin qilishda oʻquvchilarga yaxshiroq tushuncha bera oladi. Masalan, lugʻat ichida interaktiv misollar, kontekstual vaziyatlar va sinov savollarini kiritish oʻquvchilarga tilning amaliy qoʻllanilishini oʻrganishda yordam beradi. Muqobilsiz leksik birliklarni ikki tilli lugʻatlarda talqin qilish nafaqat til oʻrganish jarayonini soddalashtiradi, balki madaniy va ijtimoiy tafovutlarni tushunishga yordam beradi. Tarjimonlar va lexikograflar bunday birliklarni talqin qilishda kontekstual, funktsional va pragmatik yondashuvlardan foydalanish orqali oʻquvchilarga aniq, toʻliq va madaniy jihatdan mos tarjimalarni taqdim etishi mumkin. Bu esa, til oʻrgatuvchi materiallarni yanada samarali va foydali qiladi. Bundan tashqari, muqobilsiz leksik birliklarni ikki tilli oʻquv lugʻatlarida talqin qilishda murakkabliklarni yengish uchun kontekstual, funktsional va madaniy yondashuvlarni birlashtirish zarur. Bu nafaqat til oʻrganish jarayonini osonlashtiradi, balki oʻquvchilarga tilning madaniy va ijtimoiy aspektlarini ham tushunishga yordam beradi. Ingliz va oʻzbek tillaridagi muqobilsiz leksik birliklarni talqin qilishda lingvo taʼminlash muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov, N. (2015). *Lexicography in Bilingual Dictionaries: Theoretical and Practical Aspects*. Tashkent: Maʼnaviyat Publishing House.
2. Smith, J. (2020). *The Role of Cultural Context in Bilingual Dictionaries*. Journal of Lexicography and Linguistic Research, 12(4), 102-115.
3. Rasulov, R. (2018). *Bilingual Education and Translation: A Cultural Perspective*. Bukhara State University Press.